

İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar

Iran's Nuclear Technology Policy
and the Consequences for Turkey

Fikret BİRDİŞLİ*

Özet

İran sahip olduğu kaynaklar ve radikal yönetim biçimi nedeniyle Ortadoğu'nun en tartışmalı ülkelerinden biridir.

1980'lerin ortasından itibaren İran ABD ve diğer Batı ülkeleri tarafından nükleer silah üretmeye çalışmakla suçlanmakta ve bu nedenle ABD tarafından bölge ve dünya barışı için bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. İran, nükleer teknolojisini geçmişte Batı'dan transfer etmiş olmasına rağmen bu suçlamanın gerçek nedeni İran'ın Batı tarafından tam olarak kontrol edilemeyen bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Bir bölge ülkesi olarak, Türkiye, bu çatışmada anahtar ülke olma konumundadır ve Türkiye nükleer teknoloji konusunda İran'a koşullu destek vermektedir. Türkiye İran'ı doğrudan bir tehdit olarak algılamamasına rağmen, İran'ın nükleer politikası bölgedeki dengeleri Türkiye aleyhine bozacaktır. Ayrıca İran üzerindeki uluslararası baskı nedeniyle de Türkiye-İran ilişkileri hassas bir zemin üzerinde ilerlemektedir. Bu makale İran'ın nükleer politikasının tarihsel geçmişini inceleyerek Türkiye için sonuçlarını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel güvenlik, İran, Nükleer teknoloji, Ortadoğu.

* Yrd.Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih, A.B.D. Başkanı, e-posta: fbirdisli@ksu.edu.tr.

Abstract

Iran is the one of the most speculative country of the Middle East because of its strategic resources and radical government. Since mid 1980's, Iran has been accused of producing nuclear weapons by the USA and other Western countries and has been evaluated as a threat against the peace of the region and the world by the USA. Although Iran had transferred its nuclear technology from West, real reason of this accusation stems from the fact that Iran is a country which cannot be controlled completely by the West. Turkey, as a region country, is a key country in this conflict and Turkey gives a stipulated support to Iran about its nuclear technology. Although Turkey does not perceive Iran as a direct threat, Iran's nuclear policy will corrupt the balance in the region against Turkey. Additionally, the relations between Turkey and Iran proceed on a delicate ground. This essay evaluates the consequences of Iran's nuclear policy for Turkey by examining its historical background.

Key Words: *Iran, Middle East, Nuclear technology and Regional security.*

1. Giriş:

İki kutuplu sistemin dengelerine dayanan uluslararası sistem Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra istikrarsız bir hale gelmiştir. Eskiden Sovyet nüfuzu altında olan ülkeler, bu istikrarsızlığın neticesi olarak gerek iç politikalarında gerekse uluslararası ilişkilerinde sıkıntılı dönemler yaşamışlar ve halen yaşamaktadırlar.

Tarih boyunca hassas dengeler üzerinde bulunduğu için çok çabuk sorun haline gelebilen Balkanlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde istikrarsızlığın kendini gösterdiği ilk bölge olmuştur. 11 Eylül terör saldırıları ile dünyanın gündemini giderek artan bir yoğunlukta işgal eden Ortadoğu ise bu istikrarsızlığın görüldüğü ikinci bölgedir.

11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD, saldırılarla Usame Bin Ladin ve Taliban yönetiminin arasında kurduğu bağlantıya dayanarak Afganistan'a operasyon düzenlemiştir. Fakat ardı ardına gelişen

olaylar ABD'ye sadece bir hükümeti devirmesine olanak tanımakla kalmamış, bölgede Amerikan varlığını ve etkinliğini artıracak bir di-zi stratejik politikayı hayata geçirme fırsatını da vermiştir. ¹

ABD, 11 Eylül saldırıları ertesinde Soğuk Savaş sonrası dünyayı tehdit eden yeni olgunun küresel terör olduğunu açıklayarak diğer ülkeleri bu mücadelede saflarını belirginleştirmeleri konusunda uyarılmış ve küresel terörü beslediğini ve kolladığını düşündüğü devletlere karşı operasyon düzenlemek konusunda tereddüt etmeyeceğini ilan etmiştir.² Bu kapsamda Irak'ın diktatör Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'i devirmeyi hedefleyerek Irak'a müdahale etmiş ve 11 Eylül saldırıları öncesi dönemde "hayal bile edemeyeceği" Afganistan, Basra Körfezi, Irak başta olmak üzere Kırgızistan ve Özbekistan'a kadar olan bölgelerde üsler açmayı başarmıştır.³

Bu gelişmeler sırasında bölgede önemli ülkelerden biri olan İran'da cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış, daha önce ılımlı politikalar izleyen Muhammet Hatemi ve Haşimi Rafsancani çizgisinin yerini, daha radikal söylemlere sahip Mahmud Ahmedinecad yönetimi almıştır.

Aslında yönetimden daha modern ve liberal politikalar bekleyen ve bu doğrultuda reformlar isteyen İranlıların ⁴ umulanın aksine daha radikal söylemler taşıyan birini Cumhurbaşkanı olarak seçmesi ancak İran'ın uluslararası alanda kendini kuşatılmış hissetmesinin iç politikaya olan tepkisel yansımaya açıklanabilir.

Bu nedenle seçilir seçilmez ABD'ye yönelik sert mesajlar veren Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın yönetimindeki İran'ın nükleer silah geliştirmeye çalıştığına yönelik iddialar bölgedeki gerginliği daha da artırmıştır. ABD ve İran arasında süren gerginliğin tam ortasında kalan Türkiye ise bir orta yol arayışındadır. Bu çalışmanın te-

1 Stephan Blank, "The Greater Middle East and It's Strategic Profile", **War in The Gardens of Babylon**, (ed.Bülent Aras), Tasam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 34.

2 Melvyn P. Leffler, "9/11 and Past and Future of American Foreign Policy", **International Affair**, 79:5, 2003, pp. 1045-1063.

3 Bob Woodward, **Bush At War**, Simon & Schuster Ltd, London, 2003, p. 163.

4 Amy Waldman, "In Iran, an Angry Generation Longs For Job, More Freedom and Power", **Iran Press Services**, http://www.iran-press-service.com/articles_2001/dec_2001/nyt_iran_81201.htm. (Erişim tarihi:30.10.2011)

mel varsayımı İran'ın nükleer güç edinmek istemesindeki temel nedenin bölgede kendi lehine bir nükleer güç dengesi oluşturmak istediği yönündedir. Bu bağlamda bölgedeki ABD yanlısı ülkeleri İran karşısında zayıf ve kırılğan hale getirecek olan bu stratejinin Türkiye için de bir tehdit ve risk potansiyeli taşıdığı açıktır.

Bu makalede İran'la ABD arasında yaşanan bu nükleer gerginliğin tarihsel geçmişi irdelenerek, İran'ın nükleer politikasının Türkiye bakımından taşıdığı tehdit ve riskler incelenmektedir. Araştırmada tarihsel ve betimsel yöntemler kullanılmış olup bulgular niteliksel olarak analiz edilmiştir.

2. İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Nükleer Çalışmalarının Kısa Geçmişi

İran'ın Şah Rıza zamanında Batıyla, özellikle ABD ile olan ilişkisi en ileri düzeyde gerçekleşmiştir. ABD, İran'ı SSCB için bir tampon bölge olarak görmeyi yanı sıra İran'ın sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla yakından ilgilenmiştir. Bu bağlamda ABD, SSCB'yi çevreleme politikası gereği İran'ı nükleer silahla donatmayı düşünmüş ve 1967 yılında İran'a 5 MW'lık ilk hafif su araştırma reaktörünü satmıştır. Tahran'da bulunan bu reaktör %93 oranında zenginleştirilmiş uranyum kullanılmaktaydı. Bunun yanı sıra ABD, İran'a birkaç kilogram yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum vermiştir.⁵

Ayrıca İran, ABD'nin desteğiyle 1958 yılında Uluslararası Atom Enerji Ajansı'na üye olmuş ve 1968 yılında da Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı imzalamıştır. ⁶ Şah Rıza Pehlevi'nin İran'da kurduğu Atom Enerji Kurumu daha sonra nükleer araştırma merkezine çevrilmiş, Tahran ve Şiraz Üniversitelerinde ise nükleer mühendislik eğitimi verilmeye ve uzmanlar yetiştirilmeye başlanmıştır. İran'ın nükleer yapılanması bunlarla kalmamış ,1977 yılında ABD, İran'la nükleer işbirliği anlaşması imzalayarak sekiz santral daha kurulması kararlaştırılmıştır. Kısa bir süre sonra bu çalışmalara İran'da iki nükleer santral kurmayı taahhüt eden Fransa da katılmıştır.⁷

5 Gawdat Baghat, "Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran", Iranian Studies, 2006, vol. 39:3, Routledge Pub, London, pp. 307-323.

6"Arms Control and Proliferation Profile: Iran", Arms Control, <http://www.armscontrol.org/factsheets/iranprofile>, (Erişim tarihi: 31.10.2011).

7 Gawdat Baghat, 2006, p. 308.

Busher'de 1974 yılında yapımına başlanan ilk nükleer santral ihalesini Alman Siemens Grubu kazanmış, 1979 yılına gelindiğinde İran'da dini lider Ayetullah Humeyni önderliğinde yapılan İslam Devrimiyle birlikte bu çalışmalar askıya alınmıştır. Devrimden sonra Siemens Grubu santrali tamamlayamayacağını belirterek onun yerine doğal gaz santrali kurabileceğini İranlı yetkililere iletmiştir.⁸

Devrim sonrası İran yönetiminin ABD ve Batı ile olan ilişkileri giderek kötüleşmiştir. Devrimden kısa bir süre sonra başlayan İran-İrak savaşında her iki taraf ABD ve, Batı'yı taraf tutmakla suçlamıştır.⁹ Gerçekten de ABD, Basra Körfezinde tek bir ülkenin hakimiyet kurmasını engellemek amacıyla İran'ın Irak'ı yenmesi muhtemel olduğu anda Saddam tarafını tutmuştur.¹⁰ Bu doğrultuda İran'ın ABD ile olan ilişkileri daha da kötüleşmiştir. Savaş sırasında Busher'de yer alan santraller tahrip olduğundan 1990 yılında İran nükleer alt yapının tamamlanması için Ruslarla anlaşmıştır. 2002 yılında ise Irak'ta bulunan muhalif İran Ulusal Direniş Konseyi, Busher'e ek olarak Natanz ve Arak'da da nükleer tesisler kurulduğunu haber vermiştir.¹¹

Günümüzde İsfahan'da bir uranyum dönüştürme santrali bulunduğu bilinmektedir. Burada nükleer santraller için ham uranyum zenginleştirildiği ileri sürülmektedir.¹² Uranyum zenginleştirme işlemi, uranyum madeninde binde 7 oranında mevcut olan uranyumun yüzde 4 oranına yükseltilmesi anlamını taşır. Enerji santralleri için yüzde 4 zenginleştirme yeterlidir fakat bu oranın daha da artırılmasıyla nükleer silah yapılabilir. ¹³

8 Mark Gaffney, "Will Iran Be Next?", *War in The Gardens of Babylon*, (ed. Bülent Aras), İstanbul, Tasam Pub. 2004, p. 131.

9 Michael R. Gordon, "Papers from Iraqi Archive Reveal Conspiratorial Mind-Set of Hussein" *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/2011/10/26/world/middleeast/archive-offers-rare-glimpse-inside-mind-of-saddam-ussein.html?pagewanted=all>. (Erişim tarihi: 31.10.2011)

10 John J. Merarsheimer ve Stephan M.Walt, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, (çev. Hasan Kösebalaban), Küre Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 346-347.

11 Gawdat Baghat, p.308-310

12 "İran İsrail ve Türkiye'de Nükleer Tesisler", *SETA*, <http://www.setav.org/ups/dosya/23957.pdf>, s. 6. (Erişim tarihi: 29.12.2011)

13 Sema Zararsız, (2005), "Uranyum", *Türkiye Atom Enerjisi Kurumu*, <http://w3.gazi.edu.tr/~enyilmaz/uranyum.pdf>. (Erişim tarihi: 13.03.2012)

Yine İran’da bulunan Natanz Nükleer Merkezi özellikle silah yapımında kullanılabilir yüksek oranlı uranyum zenginleştirme işinde gerekli uzmanlık birikimine sahip olan bir yer olarak bilinmektedir. Ayrıca Arak Nükleer Merkezi’nde, zenginleştirilmiş uranyumun alternatifi olan plütonyumun üretiminde kullanılan ağır su üretilmektedir. İran, tüm bu çalışmaların enerji elde etmekte kullanılan nükleer santraller için gerçekleştirildiğini ileri sürerken: ABD, İran’ın nükleer silah yapmaya çalıştığını ileri sürerek bu durumun bölge için büyük bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedir.¹⁴ Bu nedenle uranyum zenginleştirmeyi İranlılara öğreten ABD, şimdilerde uranyumun zenginleştirilmesini önlemek için İran’a uluslararası alanda baskı yapmaktadır. İran’ın nükleer silah ürettiği ya da nükleer silaha sahip olduğu yönünde sağlam kanıtlar bulunmamasına rağmen İran’ın bu çalışmaları ilerletecek bilgi ve tesislere sahip olduğu bilinen bir gerçektir.¹⁵

İran ve Batı, özellikle ABD arasındaki nükleer gerginliğin tarihi arka planı bu şekilde olmakla birlikte, tarafların ileri sürdüğü argümanlar şu şekilde özetlenebilir:

2.1. İran’ın Nükleer Enerji Çalışmaları İçin İleri Sürdüğü Nedenler

İran, orta ve uzun vadede 20 nükleer enerji santrali daha inşa etmeyi planlamakta ve bu çalışmaları tıp ve tarım alanında enerjiye duyulan ihtiyaca dayandırmaktadır. İran İslam Danışma Meclisi Başkanı Ferhangi, Batı’nın bu çalışmaları baltalamak istemekteki asıl nedeninin Batı’nın diğer uluslar ve hükümetler üzerinde kibirli üstünlüğünü sürdürmeye yönelik olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶ Ayrıca Ferhangi’nin, kitle imha silahlarının İslam dünyasınca mantıksız olarak kabul edildiğini ve İran’ın bu silahlara gereksinimi olmadığını söylemesine rağmen petrol ve doğalgaz konusunda İran’ın sahip ol-

16 “İran’ın hedefi 20 nükleer santral daha”, *USAK Stratejik Gündem* <http://www.usakgundem.com/haber/2955/iranin-hedefi-20-n%C3%BCkleer-santral-daha.html>. (Erişim tarihi:31.10.2011)

14 Gawdat Baghat, p. 310.

15 Güngör Uras, “İran’ın Nükleer Santral, Silah Macerası”, www.milliyet.com.tr. (Erişim tarihi:25.03.2006)

duğu zenginlik gözönüne alındığında nükleer teknolojinin enerji gereksinimi için geliştirildiği savı kuşkuyla karşılanmaktadır.

Batı ile İran arasında yaşanan nükleer enerji konusundaki gerginlik 2002 yılının Ağustos ayında sürgünde bulunan rejim muhaliflerinin İran'ın Birleşmiş Milletler (BM)'yi bilgilendirmeden ağır su tesisi kurduğunu ve uranyum zenginleştirme işlemine başladığını ihbar etmesiyle yeniden alevlenmiştir. Aynı yılın Eylül ayında ise Busehr'de İran'ın ilk nükleer reaktörünün inşasına başlanmış, Aralık 2002'de ABD, İran'ı kitle imha silahları üretmekle suçlamıştır. Karşılıklı suçlamaların ardından İran, UAEA (Uluslararası Atom Enerjisi)'nin denetleme yapmasına izin vermiştir. Denetlemeler sonucunda somut delillere ulaşılamasa da 2003 yılının Haziran ayında UAEA Başkanı Muhammed El-Baradey, "18 yıldır gizlice uranyum zenginleştiren" Tahran'ı nükleer çalışmalarını saklamakla suçlayarak uzlaşma çağrısı yapmıştır. İran, gerekli kolaylıkları sağlayacağını söyleyerek BM uzmanlarını İran'a davet etmiş bu denetlemenin tamamlanmasının ardından 2003 yılının Kasım ayında UAEA Başkanı El-Baradey, İran'ın nükleer silah ürettiğine dair bir delil olmadığını açıklamıştır. ABD ise bu açıklamayı tatmin edici bulmamıştır.¹⁷

2004 yılının şubat ayında ise Pakistan'ın nükleer sanayisinin 'babası' sayılan Abdulkadir Han, İran'a nükleer silah teknolojisi hakkında bilgi sattığını tüm dünyaya açıklanmıştır.^{18,19}

Bu açıklamalardan sonra UAEA, İran'da nükleer silah yapımında kullanılan polonyum-210 maddesi bulunduğunu rapor etmiştir. Bu gelişmeler sonrası yapılan baskılar neticesi İran, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurma sözü vermiş ama çalışmalarını durdurmamıştır.

17 "Implementation of NPT Safeguards Agreement in The Islamic Republic of Iran", *IAEA*, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2003/gov2003-40.pdf>. (Erişim tarihi: 06.03.2006)

18 Erich Follath ve Susanne Koelbl, "Is A.Q. Khan a 'Patriot' or the 'Godfather of Proliferation?'" *Der Spiegel On line*, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,571252,00.html>. (Erişim tarihi: 31.10.2011)

19 Daha sonra Abdulkadir Han bu açıklamaları Başkan Pervez Müşerref'in baskılarıyla yaptığını beyan etmiştir; "A.Q.Khan", *Global Security* <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/Pakistan/khan.htm>. (Erişim tarihi: 03.11.2011)

2004 yılının Eylül ayında UAEA İran'dan tekrar uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdurmasını istemiş, ABD ise İran'a yaptırım uygulanması için BM'e çağrıda bulunmuştur. AB üyesi Almanya, Fransa ve İngiltere, İran'ın ihtiyaç duyduğu uranyumu kendilerinin zenginleştirebileceğini duyurmuşlar ve 2004 yılının Kasım ayında Tahran, Avrupa Birliği AB üçlüsü ile "uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurma" anlaşması imzalamıştır. Fakat 2005 yılının Nisan ayında İran uranyum zenginleştirme çalışmalarına yeniden başladığını duyurunca AB müzakereleri askıya almakla tehdit etmiş ve bu durumda İran, AB'nin teklifini bekleme kararı almıştır. Aynı yılın Ağustos ayında İran AB tarafından yapılan teklifleri yetersiz bularak reddetmiş ve uranyum zenginleştirmeye yeniden başlamıştır. Bunun üzerine UAEA, İran'ın "gerektiğinde" BM'ye sevkine ilişkin karar almış, 2006 yılının Ocak ayında ise İran nükleer yakıt araştırmalarına yeniden başladığını duyurmuştur. Bu gelişmeler üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin daimi 5 üyesi ve Almanya, İran'ın BM Güvenlik Konseyi'ne şikayet edilmesi yönünde karar almıştır.²⁰

2.2. İran, ABD İlişkileri

Şu ana kadar yapılan açıklamalarda İran-ABD gerginliğine yeri geldiğince değinilmişti fakat İran ABD gerginliği sadece nükleer tartışmalarla sınırlı değildir. Humeyni öncesi dönemde oldukça iyi seyreden karşılıklı ilişkiler, devrimden sonra sürekli olumsuz yönde tırmanarak köklü düşmanlıklara ve karşılıklı tehdit algılamalarına dönüşmüştür.²¹

İran'ın ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak niteleyip, özellikle İslam dünyasının baş düşmanı ilan etmesine karşın ABD, İran'ı "Haydut Devlet" (Rogue State) ilan ederek küresel terörü himaye ve finanse etmekle suçlamış ve İran'ın tüm dünya barışı için önemli bir tehdit olduğunu ileri sürmüştür.²²

20 UN Web Page, "Security Council Resolutions 1696", http://www.un.org/docs/sc/unsc_Resolutions06.htm. (Erişim tarihi: 03.11.2011)

21 Mark Gaffney, "Will Iran Be Next?", *War in The Gardens of Babylon*, (ed. Bülent Aras), İstanbul, Tasam Pub, 2004, p. 132.

22 U.S. Department of State Web Page, "State sponsor of terrorism", <http://www.state.gov/s/ct/c1415.htm>. (Erişim tarihi: 02.11.2011)

Cumhurbaşkanlığına Hatemi'nin gelmesiyle İran'ın dış politika-sında göreceli bir yumuşama yaşanmasına rağmen iç politikada va-at edilen değişimlerin başarılabilmesi İran kamuoyunun beklentile-rinin karşılıksız çıkmasına neden olmuştur. Bu başarısızlıkta muhafaza-kârların Cumhurbaşkanı Hatemi yönetimine karşı gösterdikleri direncin büyük katkısı vardır. Sonuçta muhafazakârların desteğinde seçimlere katılan Ahmedinecad rüşvet ve yolsuzluk skandallarının toplumda yarattığı hayal kırıklığını kullanarak seçimi kazanmış ve bu umutsuzluğu İran kamuoyunu yeniden geleneksel çizgiye çekmek için kullanmıştır.

Gençlik yıllarında hareketli bir aktivist olarak bilinen Ahmedi-necat kişisel yaşamında oldukça sade bir görünüm vermektedir.²³ Bu sade görünüme karşın iç politikada ABD ile İsrail konusunda radikal çıkışlarıyla kamuoyu desteğini korumaya çalışmaktadır. Ayrıca ABD'nin İran'ı çevreleme ve baskı altında tutma politikasına²⁴ karşı kamuoyunda yükselen tepki, sosyal hayatta zayıflayan devrim dokusunu yeniden sıkılaştırmak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda hükümet tarafından yürütülen nükleer çalışmalar da kuşatılmışlık duygusu içinde olan İran kamuoyu tarafından destek görmektedir.

İran, ABD tarafından etrafında daraltılmaya çalışılan çemberi sadece nükleer çalışmalarıyla kırmaya çalışmamakta ; gerektiğinde sırtını dayayabileceği uluslararası bir platform aramaktadır. Bu nedenle halen gözlemci ülke olarak yer aldığı Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne yakın bir gelecekte asil üye olmayı planladığı bilinmektedir. Bu stratejik hedef doğrultusunda İran'ın ŞİÖ'ne güçlü bir şekilde katılmak için nükleer enerji çalışmalarına ağırlık vermesi ihtimali de oldukça güçlüdür.²⁵

Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın oluşturduğu ŞİÖ'ne İran'la birlikte diğer gözlemci ülkeler olan Hin-

23 Christopher Dickey and Dehghanpisheh, "Devoted and Defiant", *Newsweek*, February, 13/2006, New York, p. 20.

24 "Bölge Devletlerin Perspektifinde Afganistan", *ORSAM Avrasya Stratejileri*, Rapor:82, http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/20111028_orsam82afganistan.pdf. (Erişim tarihi: 31.10.2011)

25 İlyas Kamalov, "Şangay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir mi?", *Stratejik Analiz*, vol.6:69, Ankara, 2006, ss. 12-13.

distan, Pakistan ve Moğolistan'ın katılması ŞİÖ'nü bölgesinde oldukça etkin bir güç haline getirecek ve bölgedeki NATO ağırlığını hafifletecektir.

Sonuçta İran'ın nükleer hesapları irrasyonel bir ideolojiden, çok gelişen farklı tehditler ve potansiyel çıkarılara karşı gerçek bir caydırıcılığa ulaşma çabasından kaynaklanmaktadır.²⁶

2.3. ABD ve Batı'nın İran'ın Nükleer Enerji Çalışmalarına Karşı Argümanları

ABD ve Batı öncelikle İran'ın nükleer enerji çalışmaları adı altında kitlesel imha silahları üretebileceği endişesini taşımaktadır. Ayrıca ABD'nin, İran'ın siyasal İslam'ı temsil ettiğini ve dünyadaki radikal örgütleri desteklediğini ileri sürmesine karşın kimilerine göre aslında İran'ın Lübnan'daki savaştı gerillalar hariç, diğer savaştı guruplara hükmettiğine dair çok az delil mevcuttur.²⁷ Yine bazı yazarlara göre, Batı'nın İslamiyet'i Hıristiyanlığın ciddi bir rakibi olarak görmelerinden kaynaklanan ön yargılı yaklaşımını da konunun psikolojik arka planına eklemek gerekir.²⁸

Huntington'un tartışma yaratan "Medeniyetler Çatışması" makalesinde Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin silahları kontrol altında tutmaya yönelik çabalarının Varşova Paktı ile NATO üyeleri arasında istikrarlı bir denge sağlamaya yönelik olduğu belirtilirken, 1990 sonrasında ise nükleer güç ve kapasitenin Batı çıkarlarını tehdit edebilecek güçlerin eline geçmesini önlemeye yönelik olduğu vurgulanmaktadır.²⁹

Samir Amin ise Batı'nın kendi dışındaki ülkelere yönelik tutumunun ellerinde tuttukları beş tekeli korumaya yönelik olduğunu belirtmektedir. Bu beş tekel ise şunlardır:³⁰

- a. İleri teknoloji tekeli,
- b. Finans akımlarını denetleme tekeli,

26 John J. Maersheimer ve Stephan M. Walt, 2009, s. 350.

27 Fawaz Gerges, *Amerika ve Siyasal İslam*, (çev. A. E. Dağ), Anka Yayınları, İstanbul, 2001, s. 228.

28 Edward Said, *Haberlerin Ağında İslam*, Babil Yayınları, İstanbul, 2000, s. 80.

29 Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, (der. Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, Ankara, 2001, ss. 22-59.

30 Samir Amin, *Capitalism in the Age of Globalization*, TED Book, New York, 1997, p. 3.

- c. Kritik öneme sahip doğal kaynaklara ulaşma ve denetleme tekeli,
- d. Kitle iletişimi ve medya alanında tekel,
- e. Kitle imha silahları alanında tekel.

Bu doğrultuda kitle imha silahlarının önemli bir kaynağını oluşturan nükleer teknolojinin Batı dışı ülkeler tarafından kullanılması ve geliştirilmesi engellenmek istenmektedir. Bunlara ek olarak, ABD'nin eline geçen her fırsatı devrim sonrası İran'da aldığı diplomatik mağlubiyetin rövanşı olarak görüp avantaja çevirme arayışı içinde olduğu düşünülebilir.

ABD ve İran arasındaki gerginlikte İsrail faktörünün önemli bir katalizör olduğu herkes tarafından bilinmekte ve kabul edilmektedir. Nitekim İran ABD için doğrudan bir tehdit oluşturmadığı gibi, İran'daki rejimin aslında ABD'yi rahatsız etmediği Clinton yönetimi sırasında defalarca dile getirilmiştir.³¹ Buna karşın İsraili liderler kıyametçi bir tarih vizyonuna sahip İran'ın İsrail'den gelecek bir karşılıktan çekinmeyeceklerini ileri sürerek, İran'ın her koşulda silahlılandırılması ya da etkisiz hale getirilmesi konusunda ABD'li yetkililere çeşitli yollardan baskı uygulamaktadırlar.³²

ABD ise İsrail taraftarı çıkar gruplarının baskılarının yanı sıra İsrail hiç olmasaydı bile stratejik öneme sahip Basra Körfezi'nin bir ülkenin kontrolü altına girmesine razı olmayacağından, İran'la ilgili politikalarını benzer biçimde devam ettirecek olması olasılığı oldukça yüksektir. Benzer şekilde, küçük körfez ülkelerinin İran tarafından emilme riski, İran konusunda ABD'ye Arap dünyasından gelen güçlü desteğin bir açıklaması olabilir.

3. İran'ın Geliştirmeye Çalıştığı Nükleer Teknolojisinin Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar

İran'ın barışçı amaçlarla ve enerji üretimi için başlattığını iddia ettiği nükleer enerji çalışmalarından kuşkulanan için oldukça geçerli nedenler var. Bunlardan birincisi İran'ın ihtiyacından fazla uranyum zenginleştirmek istemesidir. Sahip olduğu nükleer santrallerin sayısını arttırmayı düşündüğü dile getirilse de planlanandan

³¹ John J.Maersheimer ve Stephan M.Walt, 2009, s. 357.

³² a.g.e., s. 349.

daha fazla nükleer santrale yetecek kadar zenginleştirilmiş uranyum üretecek tesisler kurmaya çalıştığı dikkati çekmektedir.

Ayrıca enerji amaçlı nükleer araştırmalara karşı herhangi bir uluslararası kısıtlama bulunmamasına ve bütün ülkelerin bu yöndeki çalışmalara destek olmaya hazır olduklarını açıklamalarına rağmen İran'ın nükleer çalışmalarını gizli yürütmesi kuşku uyandırmıştır. Yine nükleer tesislerin bir askeri üs'de yer alması da zihinleri karıştıran diğer bir durumdur. Hepsinden öte, zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip İran'ın enerji için nükleer çalışmalara ihtiyaç duyması da inandırıcı bulunmamaktadır.³³

İran'ın halen sahip olduğu füzelerin Avrupa ve hatta İngiltere'yi tehdit edecek menzillere sahip olması nükleer teknolojinin Batı için taşıdığı riskleri daha da arttırmaktadır. Örneğin, Şahap 5 füzesi tüm Avrupa'yı ve İngiltere'yi, X-55 füzesi Avrupa'nın büyük bir bölümünü, Şahap 4 füzesi Türkiye ve Yunanistan'ı, Şahap 3 füzesi ise yine Türkiye'nin büyük bir bölümünü kapsayabilecek bir menzile sahiptir.³⁴

ABD, İran'ın bölge ülkeleri için bir tehdit ve Ortadoğu barışı için bir engel olduğunu açıklamasına rağmen İsrail'in dışında hiçbir devlet tarafından İran ontolojik bir tehdit olarak algılanmamaktadır.³⁵ Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi diğer Körfez ülkelerinin İran üzerinden algıladıkları tehdit ontolojik olmaktan çok, stratejiktir. Bir devletin sahip olduğu askeri kapasite ise doğrudan tehdit oluşturmak için yeterli değildir. Aynı zamanda bunu kullanabilme olasılığı da değerlendirmeye alınmalıdır.

Yine konuya Türkiye açısından bakacak olursak, İran'la Türkiye arasında yıllardır ciddi anlamda diplomatik bir kriz yaşanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan Kasr-ı Şirin anlaşmasıyla tespit edilen sınırlar, günümüzdeki sınırlarla hemen hemen aynıdır. İran, Milli Mücadele yıllarında İngilizlerin baskılarına rağmen

33 Kemal Yurteri, "Ankara'da İran Raporu", *Milliyet Haber Sitesi*, www.milliyet.com.tr. (Erişim tarihi: 03.03.2006)

34 Gawdat Baghat, p. 312.

35 John J. Maersheimer ve Stephan M. Walt, 2009, s. 345.

TBMM Hükümetini tanımış ve Türkiye'ye elçi göndermiştir.³⁶ Milli Mücadelenin daha başlangıcında İran'la yapılan anlaşmalar çerçevesinde ilk olarak Türkiye'nin doğu sınırları emniyet altına alınmıştır. Kasr-ı Şirin anlaşmasından bu güne kadar ciddi bir sınır anlaşmazlığının yaşanmamasının en önemli nedeni İran'la Türkiye arasında tespit edilen hukuki sınırın jeopolitik bir kuşak çatışmasına neden olacak fiziki ve ekonomik özellikler taşımaması yani hukuki sınırlar ile doğal sınırların birbiriyle örtüşmesidir.³⁷

1979 devriminin ardından radikal İslam'ın Türkiye'ye yayılabileceği endişesi taşınmasına rağmen geçen zaman içinde İran ve Türkiye arasında bu kaygıları haklı çıkartacak ciddi bir gelişme de yaşanmamıştır. Zaten İran ve Türkiye arasındaki mezhep farklılığı ile her iki ülkenin farklı tarihsel geçmişleri bu olasılığı oldukça güçleştirmektedir.

1980'de başlayan İran-İrak savaşı boyunca ise Türkiye iki ülke arasında arabuluculuk yapmaya çalışmış, bu girişimleri sonuçsuz kalınca da "aktif tarafsızlık" politikası izlemiştir. Türkiye'nin bu tutumu her iki tarafta güven oluşturmuş ve 1987 yılından itibaren her iki ülke de kendi menfaatlerinin korunması işini Türkiye'nin Tahran ve Bağdat büyükelçiliklerinden istemiştir.³⁸

Türkiye-İran ilişkilerinde hükümet politikalarına bağlı açıklamalar dışında, uluslararası sahada hiçbir problemin yaşanmamış olması İran'ın elindeki askeri kapasitesini Türkiye'ye karşı kullanabilme ihtimalini oldukça zayıflatmaktadır. Bu nedenle Türkiye İran'ı doğrudan bir tehdit olarak algılamamaktadır.³⁹ Buna rağmen İran'ın nükleer güce sahip olması bölge üzerindeki İran ve Türkiye etkisini İran lehine bozacağından Türkiye'nin stratejik çıkarlarına aykırıdır. Bu nedenle Türkiye, İran'ın nükleer kapasiteye sahip olmasını istemekte ancak bunun askeri seçeneklerle değil diplomatik yollardan çözülmesini beklemektedir.⁴⁰

36 Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1999, s. 113.

37 Ahmet Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 18.

38 Mehmet Saray, 1999, s. 155.

39 Sami Kohen, "ABD ile Stratejik Farklılık", *Milliyet Haber Sitesi*, www.milliyet.com.tr. (Erişim tarihi: 21.03.2006)

40 Kerim Balcı, "ABD'nin Asya'daki Yeni Müttefiki", *Aksiyon Haber Dergisi*, Cilt:10, sayı: 589, 2006, İstanbul, s. 24.

İran'ın nükleer güç elde etmesi bölgede öncelikle İsrail'in aleyhinedir. Radikal söylemlerle çıkış yapan İran yönetimi sahip olduğu ya da olacağı gücü İsrail'e karşı kullanıp kullanmayacağı belirsiz olmakla birlikte İran ve İsrail arasında karşılıklı restleşmeler devam etmektedir. İsrail zaman zaman İran'ın nükleer tesislerini bombalayabileceğini dile getirmesine rağmen bu olasılık oldukça güçtür. Çünkü bu tesislerin İsrail den 1200–1500 km. uzakta olması, bu mesafenin de İsrail uçakları tarafından yakıt ikmali yapılmadan kat edilmesinin güçlüğü ve birkaç sınırdan geçme zorunluluğu gibi nedenler taktik bir harekâtı zorlaştırmaktadır. İsrail'in bu sorunu aşabilmesi için yakın ülkelerin topraklarını ve üslerini kullanması gerekecektir. Bu duruma uygun iki ülkeden biri Türkiye diğeri ise Hindistan'dır. Türkiye ve İsrail ilişkilerinin son günlerde daha önce hiç olmadığı kadar kötü bir mecraya sürüklenmesi İsrail'in güvenlik konusunda seçeneklerini daha da azaltmıştır.

Hindistan'ın ise yakın bir gelecek içinde böyle bir harekâta izin verme olasılığı zayıftır. Fakat zaman zaman ABD ve Hindistan arasında yapılan ikili görüşmeler ve anlaşmalar İsrail'in bölgedeki yalnızlığını aşmaya yönelik olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç

Sonuç olarak öncelikle İran'ın nükleer enerji politikası Türkiye ve İran arasında bölgesel liderlik konusunda yaşanan rekabeti Türkiye aleyhine etkileyebileceği için stratejik açıdan risklidir. Ayrıca İran'a yönelik tepkilerin artması Türkiye'yi bir tarafta yer alması konusunda zorlayabileceği için diplomatik açıdan da oldukça sıkıntılı sonuçlar doğurabilir.

İran ve İsrail'in arasında yer alan gerginliğin sıcak bir savaşa dönüşme ihtimali ise İran ve İsrail'in tüm radikal çıkışlarına rağmen düşüktür. ABD açısından İran ve ABD arasında ikili ilişkilerin oldukça gergin ve kopuk olduğu bir dönemde ortaya çıkan Watergate Skandalı gibi olaylar göstermiştir ki, ABD ve İran arasında ticari ilişki en zor anlarda bile örtülü olarak devam edebilmektedir. ABD, İran'a doğrudan müdahale etmek yerine, orta vadede İran rejim muhaliflerini destekleyerek İran'da bir yönetim değişikliğini sağlama-

ya çalıştığına yönelik güçlü kanıtlar vardır. ABD'nin uluslararası alanda İran'ı sıkıştırmaya çalışması ise İran kamuoyunu ısıtarak bir karşı devrime zemin hazırlamaya çalışmasından kaynaklanmaktadır.

OPEC ülkesi olan İran'a yapılacak bir operasyon sadece petrol fiyatlarını küresel piyasalarda olumsuz etkilemekte kalmayacak Rus tekeli İran üzerinden kırmaya çalışan AB'nin enerji güvenliğini tehlikeye düşürecektir. Bu nedenle AB'nin İran'a yönelik askeri bir operasyonu desteklemesi zor görülmektedir. Ayrıca İran, ABD tarafından operasyon düzenlenen Irak ve Afganistan'dan daha sıkı bir toplum yapısına ve güçlü devlet geleneğine sahiptir. Yaklaşık on yıl süren İran-İrak savaşında Batı'nın Irak'a verdiği onca desteğe rağmen İran'ın alt edilememesi bunun önemli bir göstergesidir. Bu nedenle ABD, İran'la doğrudan sıcak bir çatışmaya girmek yerine, 1998 yılında Mezar-ı Şerif'te İranlı diplomatların Taliban tarafından öldürülmesi olayında İran'ı Afganistan'da bir savaşın içine çekmek istemesinde olduğu gibi, İran'ı farklı bir zemin ve siyasal kriz içinde yıpratmayı tercih edecektir.⁴¹ Bunun son örneği İran ve Suudi Arabistan arasında Suudi Arabistan'ın ABD Büyükelçisine yönelik suikast düzenleneceği iddiasıyla bir İranlının tutuklanmasında yaşanmıştır.⁴²

İran'a Birleşmiş Milletler (BM) koordinesinde ortak bir operasyon düzenlenmesi, başta Rusya ve Çin vetosu nedeniyle imkan harici, NATO'yu kullanmak ise en başta Türkiye ve AB faktörü nedeniyle adeta imkansızdır. Ayrıca İran'a doğrudan yapılacak bir müdahale, bölgede ABD tarafından öncelikle gözetilen İsrail'in güvenliğini daha da riske atacaktır.

Barışçıl amaçlı nükleer enerji politikası konusunda Türkiye'nin İran'a verdiği koşullu destek hem dış politikada tutarlı olmak hem de İran'la olan ilişkileri belli bir düzeyde korumak arzusundan kaynaklan-

41 "Bölge Devletlerin Perspektifinde Afganistan", *ORSAM Avrasya Stratejileri*, Rapor: 82, http://www.orsam.org.tr/tr/uploads/Yazilar/Dosyalar/20111028_orsam82afganistan.pdf. (Erişim tarihi: 31.10.2011)

42 Charlie Savage and Scott Shane, "Iranian Accused of a Plot to Kill Saudis U.S Envoy", *The New York Times*, 11 October 2011, <http://www.nytimes.com/2011/10/12/us/us-accuses-iranians-of-plotting-to-kill-saudi-envoy.html?scp=1&sq=Plot%20against%20saudi&st=cse>. (Erişim tarihi: 31.10.2011)

maktadır. Türkiye-İran arasındaki ikili ilişkiler bölgesel liderlik söz konusu olduğunda gerilerek yerini suçlamalara bırakabilmektedir. Bunun son örnekleri Arap baharı ve Suriye'deki rejim aleyhtarı gösteriler karşısında Türkiye'nin aldığı tavır sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer İslam ülkeleri tarafından Türkiye'nin model olarak algılanma olasılığı İran'ın İslam dünyası üzerindeki etkinliğini azaltacağından, İran tarafından hiç de hoş karşılanmamaktadır. Özellikle Mısır ziyareti sırasında Başbakan Erdoğan'ın İslam ülkelerine yaptığı laiklik çağrısı, İran tarafından tepkiyle karşılanmış, Türkiye'nin liberal İslam'ı yayarak Ortadoğu'da yaşanan gelişmeleri kendi lehine kullanmaya çalıştığı ileri sürülmüştür.⁴³

Türkiye ve İran arasında uzun süredir var olan bölgesel liderlik rekabeti ve nükleer bir güç olarak İsrail'in varlığı dikkate alındığında, İran'ın bölge üzerindeki etkinliğini arttırmak ve nükleer güç dengesini kendi lehine etkilemek amacıyla nükleer çalışmalara hız verdiği görülmektedir. Nükleer güce sahip olmak İran için ABD ve İsrail'den gelebilecek tehditlere bir güvence olmanın yanı sıra bölgedeki ABD yanlısı ülkeleri İran karşısında daha zayıf hale getirecektir.

Bölgede İran'ın etkisini dengelemek için Türkiye'nin de nükleer enerji çalışmaları yapması bir seçenek olabilir. Fakat Arap Baharı'nın Ortadoğu'da yayılarak tüm ülkelerin demokratik bir yönetime kavuşmaları Türkiye'nin bölgede etkisini kendiliğinden arttıracaktır. Bu nedenle bölge ülkelerinde demokratikleşme çabalarını desteklemek Türkiye'nin orta ve uzun vadede çıkarlarına uygun bir davranıştır.

SUMMARY

Iran is the one of the most speculative country of the Middle East because of the strategic resources and radical government. Iran was added to the neoconservative designed 'Axis of Evil' in 2002 and accused of producing nuclear weapons by the USA. Although nuclear technology has been transferred from West to, the Iran, the real reason of this accusation is that Iran is a country which couldn't be controlled by the West.

43 "İran'dan Türkiye'ye Ağır Suçlama", *Hürriyet Planet*, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18577298.asp>. (Erişim tarihi:03.11.2011)

Iranian officials deny these accusations and claim that their nuclear program is designed for civilian purposes and related with the energy requirement. But this argument is not convincing because Iran has plenty of fossil reserves.

On the other hand, Israel's pressure on the political system of the USA has caused an increase in the tension between Iran and USA. Actually, Iran isn't perceived as an ontological threat by the most countries except Israel and USA which does not perceive direct threat from Iran.

Of course Iran knows that to having nuclear weapons is most deterrent factor under the stress of regional and international threats. So, as long as Israel has nuclear weapons, having nuclear power is the most effective way to feel in safe for Iran.

Israel also thinks that Iran would not hesitate to attack to the Israel because they're view of doomsdaystic historical perception even if Israel has nuclear weapons. So, Israel claims that Iran is a threat not only Israel but also for the whole region.

In regards of USA; Iran does not a real threat for USA, even if they have nuclear power. But the controlling of the Basra Gulf is vitally important for USA's interest. So, USA is against the emerging of any dominant and unique power in the gulf region. In this point of view, it can be said that if the Israel has not been there, USA's politic aggression to the Iran would be same.

In the regard of Turkey; Iran is not a direct threat for Turkey. Turkey and Iran have the oldest border of the Europe. And they have close historical relationship. Therefore, Turkey usually chooses to remain neutral about Iran in many cases. But there is also a rivalry about regional leadership between Turkey and Iran. For this reason, Iran is uncomfortable about the rising of the popularity of Turkey in the Middle East. So, regional competition would be serious problem between Turkey and Iran. Of course, emerging of another nuclear power is against Turkey's national security interests.

Iran thinks that having nuclear weapons will not only provide security against Israel for itself, but also will cause decreasing of the

dominance of USA in the region. So emerging of the Iran as a regional power would cause spreading of the Iran's influence in the Middle East. It's also against regional peace. In this circumstance, having nuclear power would be alternative for Turkey. But spreading of the nuclear arms is not favor of international and regional peace. So Turkey should trust in his own specific gravity on the region via using of diplomatic, economic and cultural relationship.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AMIN, Samir. (1997), *Capitalism in the Age of Globalization*, New York, TED Book.

CEVDET, Ahmet. (1977), *Ahmet Cevdet Paşa Tarihi*, İstanbul, Bedir Yayınevi

DAVUDOĞLU, Ahmet. (2001), *Stratejik Derinlik*, İstanbul, Küre Yayıncılık

GERGES, Fawaz. (2001), *Amerika ve Siyasal İslam*, (çev.A.E.Dağ), İstanbul: Anka Yayınları.

HUNTINGTON, Samuel P. (2001), *Medeniyetler Çatışması*, (der. Murat Yılmaz), Ankara, Vadi Yayınları.

MEARSHEIMER, John J. Stephen Walt, (2009), *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, (çev.Hasan Kösebalaban), Küre Yayınları, İstanbul

SAID, Edward, (2000), *Haberlerin Ağında İslam*, İstanbul, Babil Yayınları

SARAY, Mehmet. (1999), *Türk- İran İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırmaları Merkezi.

WOODWARD, Bob. (2003), *Bush At War*, London, Simon & Schuster Ltd.

Makaleler:

BAGHAT, Gawdat. (2006), "Nuclear Proliferation: The Islamic republic of Iran", *Iranian Studies*,39:3, London: Routledge Pub.

BALCI, Kerim. (2006), "ABD'nin Asya'daki Yeni Müttefik", *Ak-*

siyon Haber Dergisi, cilt:10, sayı:589

BAYIR, Emre. (2003)“Reform Yapmayan Reformcuların Anatomisi”, *Stratejik Analiz*, sayı 33.

BLANK Stephan. (2004), “The Greater Middle East and It’s Strategic Profile”, *War in The Gardens of Babylon*, (ed. Bülent Aras), İstanbul:Tasam Publication.

DICKEY Christopher and Dehghanpisheh. (2006), “Devoted and Defiant”, *Newsweek*, February, New York,

FOLLATH, Erich ve Susanne Koelbl. (2008), “Is A.Q. Khan a ‘Patriot’ or the ‘Godfather of Proliferation’?”, *Der Spiegel On line*, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,571252,00.html>, (Erişim tarihi: 31.10.2011).

GAFFNEY, Mark. (2004), “Will Iran Be Next?”, *War in The Gardens of Babylon*, (ed.Bülent Aras), İstanbul, Tasam Publication.

GELP, Bernard A. (2011), , “Caspian Oil and Gas: Production and Prospect”, *CRS Report For Congress*, <http://fpc.state.gov/documents/organization/74906.pdf>, (Erişim tarihi: 30.10.2011).

GORDON, Michael, R. (2011), “Papers from Iraqi Archive Reveal Conspiratorial Mind-Set of Hussein” *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/2011/10/26/world/middleeast/archive-of-fifers-rare-glimpse-inside-mind-of-saddam-hussein.html?pagewanted=all>, (Erişim tarihi: 31.10.2111).

KAMALOV, İlyas. (2006). “Şanghay Ekseni, NATO’yu Dengeleyebilir mi?”, *Stratejik Analiz*, 6:69, Ankara.

KESKİN, Arif, (2006), “Devrim İçinde Yeni bir Devrim Arayışı: Ahmedinecat ve Radikal Muhafazakar Akım”, *Stratejik Analiz*.

KOHEN, Sami,(2006), “ABD ile Stratejik Farklılık”,www.milliyet.com.tr, (Erişim tarihi: 21.03.2006).

LEFFLER, Melvyn P. (2003), “9/11 Past and Future of American Foreign Policy”, *International Affair*, 79:5.

SAVAGE, Charlie and Scott Shane, (2011), Iranian Accused of a Plot to Kill Saudis’ U.S Envoy”, *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/2011/10/12/us/us-accuses-iranians-of-plotting-to-kill-saudi-envoy.html?scp=1&sq=Plot%20aga->

inst%20saudi&st=cse, (Erişim tarihi: 31.10.2011).
URAS, Güngör,(2006), “İran’ın Nükleer Santral, Silah Macerası”,
www.milliyet.com.tr (Erişim tarihi: 25.03.2006).
WALDMAN, Amy, (2001), “In Iran, an Angry Generation Longs
For Job, More Freedom and Power”, http://www.iran-press-service.com/articles_2001/dec_2001/nyt_iran_81201.htm, (Erişim tarihi: 30.10.2011).
YURTERİ, Kemal,(2006), “Ankara’da İran Raporu”, www.milliyet.com.tr, (Erişim tarihi:03.03.2006).
ZARARSIZ, Sema, (2005), “Uranyum”, **Türkiye Atom Enerjisi Kurumu**, <http://w3.gazi.edu.tr/~enyilmaz/uranyum.pdf>, (Erişim tarihi: 25.03.2012).

İnternet Kaynakları:

Arms Control Web Page, “Arms Control and Proliferation Profile: Iran”, <http://www.armscontrol.org/factsheets/iranprofile>, (Erişim tarihi: 31.10.2011).
Global Security Web Page, (2011), ‘A.Q. Khan’, <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/pakistan/khan.htm>, (Erişim tarihi: 03.11.2011).
IAEA, (2003), “Implementation of NPT Safeguards Agreement in The Islamic Republic of Iran”, **IAEA**, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2003/gov2003-40.pdf>. (Erişim tarihi: 03.11.2011).
“İranoloji”,(2006),www.irankulturevi.com (Erişim tarihi: 06.03.2006)
“İran’ın hedefi 20 nükleer santral daha”, (2006), **USAK Stratejik Gündem**, <http://www.usakgundem.com/haber/2955/iranin-hedefi-20-n%C3%BCKleer-santral-daha.html>, (Erişim tarihi: 31.10.2011).
“İran’dan Türkiye’ye Ağır Suçlama”, (2011), **Hürriyet Planet**, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18577298.asp> (Erişim tarihi: 03.11.2011).
Nation Master Web Page, (2011), <http://www.nationmaster.com/contintry/ir-iran/ene-energy>, (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

ORSAM, (2001), “Bölge Devletlerin Perspektifinde Afganistan”, **ORSAM Avrasya Stratejileri**, Rapor: 82, http://www.orsam.org.tr/tr/truploads/yazilar/dosyalar/20111028_orsam82afganistan.pdf, (Erişim tarihi: 31.10.2011).

SETA,(2011), “ *İran İsrail ve Türkiye’de Nükleer Tesisler*, <http://www.setav.org/ups/dosya/23957.pdf>, s.6, (Erişim Tarihi: 29.12.2011).

UN Web Page, “UN Security Council Resolutions 1696”, http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions06.htm, (Erişim tarihi: 03.11.2011).

U.S. Department of State Web Page, “State sponsor of terrorism”, <http://www.state.gov/s/ct/c14151.htm>, (Erişim tarihi: 02.11.2011).